

TELEVÍZIÓ

TUDÓS AZ ÍRÓASZTAL MÖGÖTT

Emlékezzünk csak vissza, mekkora öröm volt látni az igazi Petőfit, úgy ahogy Escher Károly életrevarázsolta a váratlanul előkerült, rossz állapotban levő daguerrotypiát! Az ondolált fürtű, nótáriusbajszú biedermeier szépfiú után ezt a sörtehajjú, konok tekintetű arcot, ahogy a hajdani pillanat hitelesként megőrizte. És az öröm, amikor előkerült és gondos restaurátori munkák után újra megszólalt — helyesebben: a mi számunkra először szólalt meg — Kossuth Lajos. Hol volt már a hajdani érc az öreg hangból, nyoma se igen maradt, de a hevület, ahogy szól ma hozzánk, az egykori Kossuthé. S könnyű elképzelni — látva a fényképet, hallva a hangot — hogy ez a sudár, komoran céltudatos ifjú, Petőfi, hogyan ragadhatta magával kortársait, imádatot és gyűlöletet keltve egyaránt, és hogyan mozgósíthatott egy nemzet építésére az a hang, a Kossuthé — mikor érce is, selyme is még megvolt. De kár, hogy Edison — bár mindig előszaladva korának —

elkésétt. Liszt Ferenc zongorajátékát már nem rögzíthette, és csak sejtteni tudjuk, hogyan mozgósíthatott ő is, személyesen ülve a zongora előtt, hogyan lelkesíthetett! És milyen kevés az, amit múltunkból a fonográf vagy a film megőrzött, mennyivel szegényebbek vagyunk így. Még szerencse, hogy a rádió jóvoltából hallhatjuk Babitsot, Móriczot s annyi mindenki mást, — és milyen csapás, hogy nem hallhatjuk korunk mozgósítóját, Ady Endrét...!

A technika csodákra képes így is, még akkor is, ha elkésik. A televízió még időben érkezett, s hálisennek — csak így mondhatom — okos elméknek, kitűnő technikusoknak eszébe jutott: van mit a mind mulandóbb mából megörökíteni. Művészeket, tudósokat, írókat, politikusokat, akik a mi elmúlt harminc évünknek jelentettek nemcsak létüknél, hanem munkájuknál fogva is sokat, olykor döntőt. Milyen jó, hogy feltűnhet a képernyőn ismét Veres Péter, Kodály, Palló Imre és lát-hatjuk az idehaza alkotó

avagy a nagyvilágban hírünket, nevünket gyarapító nagy tudósainkat! Lassan mindjobban telnek a felvételekkel az archívum polcai — ott él a portrékban, vallo-másos beszélgetésekben közelmúltunk politikai, társadalmi, művészeti történelme. Újra megtekintve egy-egy portréfilmet — hadd említsem mindenekelőtt a mind-máig példamutatót, a Szent-Györgyi Albertét — előttünk az ember is, akinek munkája így vagy úgy alakította (és kihatásában még sokáig alakítani fogja) életünket. Így is nevezhetném őket — a múlt vallói, a jelen tanúi, a jövődő hirdetői.

Magyar tudósok az egyik ilyen sorozat címe. Ha a régebbi felvételekről magam elé idézem Szent-Györgyi Alberton kívül például Wigner Jenőt, Korach Mórt — nem a tudományuk nyűgöz le, hisz bevallhatom — s nem vagyok egyedül — nem igen értem: mit is alkottak, hisz milyen nehéz az egyszerű nézőnek betekinteni a biológia vagy a fizika titkaiba. Ami lenyűgöz: közvetlenségük, mélységes humánusuk, az hogy lényükkel hozzák szinte megfoghatóvá nem egyszerű korszakot jelentő működésüket. Az emberen át jutunk el a fizikusig, biológusig — vagy visszaemlékezve a Lukács György-arc képre: a tevékeny filozófusig. Az ember belső arcképe — ez a lényeges.

Legutóbb akadémiánk elnöke, a nagyszerű biológus s egyben közéletű férfiú, Szentágothai János felelt a feltett kérdésekre. Egy nagy tudós

és jelentős egyéniség ült szemben velünk, beszélt rendkívül egyszerűen rendkívül bonyolult tudományáról, vallott orvosóseiról — hét generáció orvosairól! — a tudománytervezés égető új feladatairól s gondjairól („nálunk mindenki generális akar lenni — így mondta körülbelül — és kevesen az alkotó csapat katonái”), a középiskolai nevelés új s mind szűkebb reformjáról, Leonardo da Vinciről, művészet és tudomány kapcsolatairól. Ez a dokumentum is méltó, hogy felkerüljön az archívum polcára, humanista tanúság ez is, — de mégsem elégíthetett ki igazán. Kardos István kérdései ezúttal túlságosan bonyolultak voltak, nehezen követhetők — mintha a tudóst is zavarba ejtették volna olykor, kilendítve közvetlenségéből. És mintha meg kellene már újítani a képi, mintegy dramaturgiai keretet — a valamást tevő íróasztala mögé kényszerül, megfosztva vitalitásától, a kérdező pedig mereven okos, de részvétlen arccal ül egy karosszékben. Nem volt közege ennek a beszélgetésnek, nem volt háttere, sterilisé vált így, nyugodtan meghallgathattuk volna rádió is, olvashattuk volna valamelyik folyóiratunkban. Éppen az hiányzott, ami a televíziót televízióvá teszi — a gondolatot túl a képi megfogalmazás is.

A sorozat nyilván is joggal folytatódik — ki kellene szabadítani a tudóst az íróasztal mögül, a kérdezőt a karosszékéből.

THURZÓ GÁBOR

Herder és a Televízió

HOGYAN KELL KÉRDEZNI?

1. Illyés Gyulának nyelvi kérdésekben kétségkívül pallosjoga van. Évtizedekig nem élt vele, az úgynevezett Herder vitában azonban megcsillant kikezdehetetlen szabályán némi odaképzelt vér. Leparancsolta Illyés a képernyőről azokat a nyamogva beszélő, vagy koszlott ajkú nyelvrostókat, akiknek idegenes hangsúlya, vagy mondatipró készületlensége tovább rontja nyelvünk fenyegetett állapotát. A televízió lomha elefántja meg se rezdült a vágástól. Illyés szólt. És mégse kaptak le a képernyőről senkit. Ebben a játszmában a király adott salkot, mozdulata azonban még egy jelképes gyakorlatot sem ért meg. Illyés és a vitaindító Kolozsvári Grandpierre Emil küzdelmét azonban folytatni kell. Meglehet, a mi csorbult bicskánk nagyobb sebet üt, mint a pallos. Ezért ez a cikk.

2. Nem szólunk közvetlen nyelvi kérdésekről. Hanem a kérdéssről általában. A tévé kérdés műfaj, műsorainak nagy részében riporterek járják az országot. Lelepleznek és eligazítanak, megjárják Afrikát. A televízió a nézők kérdőmondata a világhoz: rábízunk magunkat egy-két kíváncsiszkodóra, mert az elektronika korának társadalmi szerződésé értelmében ötven

forintért megváltottuk a jogunkat egy-két kérdésre.

Hogyan kell hát kérdezni?

3. A magyar nyelvten és stilisztika nem habozik a kérdésben. Elkülöníti a *valóságos kérdéseket* a *stilisztikai célúak*tól. Az előbbieket tehát információszerezés szándékával formálódznak. Sokféleképpen. „Ki van itt?” — Tisztességes ember ezt csakugyan akkor kérdezi, ha nem tudja, hogy ki érkezett. A tisztességes válasz tájékoztat, megnyugtat, eldönti a dolgot.

Nincs statisztikám, de az ilyen valóságos kérdések száma elenyészően csekély a tévé műsorai-ban. Kapunk helyette állkérdéseket. A hang persze itt is Jákobé: „Ki van itt?” — fuvolázza. De a „kéz” Ézsaué, hiszen a mozdulatából látom: mindenkinek jobban tudja, ki van ott. csak eljátssza nekünk a kérdésben benne rejlő „ignoramus”-t. Ettől azonban a kérdés *valóságossága* szenved csorbát, a jelenet igazságtartalma. Valóság helyett retorikát kapunk, rendszerint annak balga pótlékát.

Egy kérdés valóság tartalmának megítéléséhez különben nem kell különösebben éles logika. Elegendő megfigyelni a válaszok nyelvi kontösét. Eldöntendő kérdés esetén például —